

VIKTOR A. ISTRIN, 1100 лет славянской азбуки. Издательство Академии наук СССР, Moskva 1963. Str. 179.

Istrinovo je djelo jubilarno izdanje, posvećeno 1100 godišnjici prve slavenske azbuke i uspomeni solunske Braće. Uzmemo li još u obzir autorovu uvodnu napomenu da je, usprkos složenosti problematike, nastojao izložiti je tako kako bi — bez štete za naučni sadržaj — bila dostupna što širem krugu sovjetskih čitalaca, postaje jasno da pisac ovoj

knjizi nije dao strogo naučni cilj. Međutim, kako je to ipak izdanje Akademije nauka i kako autor insistira na nekim »romantičarskim« shvaćanjima koja se žele popularizirati usprkos ozbiljnijem rezoniranju drugog dijela ruske i svjetske nauke, potrebno je upozoriti na autorove stavove i metode prilaženja predmetu.

Glavna je tema knjige: historija postanja i razvitka slavenskih azbuka. Sadržaj je vidljiv iz podjele na ovih pet poglavlja: 1. Istorija žizni, bor'by i podvigoz slavjanskih prosvetitelez Kirilla (Konstantina Filosofa) i Mefodija (str. 7—48), 2. Čto predstavljali soboj azbuki kirillica i glagolica i na kakoj osnove oni byli sozdany (str. 49—87), 3. Suščestvovalo li pis'mo u Slavjanu do vvedenija azbuki Kirilla (Konstantina) i kakim bylo èto pis'mo (str. 88—126), 4. Kakaja azbuka byla razrabotana Kirillom (Konstantinom) i otkuda pojavilas' vtoraja slavjanskaja azbuka (str. 127—148), 5. Razvitie slavjano-kirillovskogo pis'ma v Rossii i v SSSR (str. 149—173).

Prvo poglavlje pruža pregled najvažnijih događaja iz života i djelatnosti solunske Braće, sve do sloma njihove moravsko-panonske misije; nadovezuje se »zlatno doba« bugarske književnosti kr. 9. i poč. 10. stoljeća, njezin suton i prijenos centra slavenske pismenosti u Kijevsku Rusiju 10. i 11. stoljeća. Život moravsko-panonskih Slavena i sudbinu bizantske misije autor promatra u okviru političkih, kulturnih i crkvenih zbivanja srednjeg vijeka.

Centralni dio studije predstavljaju tri poglavlja (II, III, IV), u kojima se ventiliraju standardna pitanja o odnosu glagoljskog i ćirilskog pisma, o njihovu prioritetu, o pitanju predćirilovskog pisma itd.

Istrin smatra (II gl.) da je glagoljica, kitnjasto i složeno pismo, manje podsjećala na grčki alfabet i da je bila grafijski originalnija ali i zamršenija od ćirilice geometrijski jednostavne, čitke i praktične. Ćirilsko pismo, nastalo prema grčkom ustavnom pismu, moralo je svakako dosta nalikovati svom uzoru, ali Istrin je oštar protivnik onih koji stavljaju u sumnju samostalnost ćirilice. Historija pisma ne poznaje nijedan slovno-glasovni sistem koji bi nikao tako samostalno da na nj nije utjecao koji od starijih sistema. O stupnju samostalnosti nekog pisma ne odlučuje toliko originalnost njegove grafije koliko stupanj usklađenosti fonetskog sastava pisma sa fonetskim sastavom danog jezika. Istina je da je stara ćirilica od svojih 43 slova 24 posudila iz bizantskog ustava, ali zato su ostalih 19 znakova za specifične staroslavenske glasove autori ćirilice sastavili manje-više samostalno i pri tom pokazali odlično poznavanje slavenske fonetike. Autor — držeći se Sobolevskoga, Karskoga, E. Georgieva i dr. — tumači ta nova slova kombinacijama iz grčkog ustava ili ligaturama drugih ćirilskih slova, a za ćirilsko c, č i š uzima hebrejsko porijeklo. Tako gledana, ćirilica je bila novo i originalno pismo; ona je predstavljala kreativnu preradu bizantskog pisma te se, kao i glagoljica, unatoč malim nedostacima, mora priznati jednim od najsamostalnijih slovno-glasovnih sistema.

Mnogo je teže, nastavlja autor, objasniti porijeklo glagoljske azbuke. O tome je nastalo mnoštvo hipoteza od kojih Istrin izdvaja tri najraširenije. Prvu (Taylor, Jagić i dr.), po kojoj je glagoljica nikla iz bizantske minuskule 9. stoljeća, autor odbija tvrdeći da je ta minuskula (kursiv)

bila tuđa glagoljskom pismu i po grafijskom izgledu i po primjeni. Kursiv se u Bizantu u 9. st. upotrebljavao samo u kancelarijskom i trgovačkom poslovanju, dok su se bogoslužne knjige pisale ustavnim pismom, pa je stoga teško vjerovati da bi slavensko pismo, namijenjeno prije svega crkvenoj službi, uzelo za uzor kancelarijski kursiv. Po drugoj hipotezi, koju je razvio N. N. Durnovo, glagoljica i ćirilica nisu dva različita alfa-beta, nego dva vida jednog pisma u kojem je glagoljica imala karakter »skoropisnog«, a ćirilica ustavnog pisma; moguće je čak da su nastale istovremeno i od istog autora. U suglasnosti s tom hipotezom mislilo se da se glagoljica razvila od nekog »protoglagoljskog« pisma koje se kod istočnih Slavena razvilo evolucionim putem još u pretkršćansko vrijeme. Odbacujući i ovu hipotezu Istrin smatra da je najbliža istini treća po kojoj je glagoljica ili stvorena od učenika Metodijevih u Moravskoj, da bi se pred katoličkim svećenstvom zamutila starija ćirilica (stara verzija nekih ruskih autora) ili ju je stvorio sam Ćiril kao »novo« pismo, ali na bazi ćirilice koja se samostalno razvijala među Slavenima (hipoteza E. Georgieva). Grafiju većine glagoljskih slova, kaže autor, zaista je najlakše objasniti oponašanjem ćirilskih slova, šest slučajeva ugledanjem na latinsko pismo (v, g, i, n, p, h), dok su tri glagoljska slova (a, iže, s) simboličke kompozicije, četiri (jor, jer i prvobitni glagoljski »jusovi«) »samostalne fonetske ligature« a dva (z, ižica) »samostalne složene grafijske kompozicije«.

U 3. glavi autor želi riješiti problem postojanja slavenskog pisma prije Ćirila. Pošto je ukratko naveo kako su u ruskoj nauci neki potpuno negirali postojanje primitivnih pisama kod starih Slavena i pošto se ogradio i od onih koji su posljednjih decenija pokušavali dokazati da su Slaveni, osobito istočni, samostalno razvijali pismo počevši od piktografskog ili klinovog i tako na kraju formirali »protoglagoljsko« pismo (Černyh, L'vov, Konstantinov, Formozov, Figurovski, pa i Čerepnin), Istrin rezonira ovako:

U prvoj polovini 1. milenija n. e., u periodu formiranja plemenskog uređenja, dok se još vjerojatno općeslavenski jezik nije razgranao na pojedine slavenske jezike, Slaveni su kao i drugi narodi na istom stupnju razvitka imali svoje prvo, piktografsko pismo tipa »črta i reza«. Međutim, to primitivno pismo, koje je u početku zadovoljavalo jednostavne plemenske potrebe, postalo je u 7—8. stoljeću, s pojavom prvih slavenskih država i u doba sve intenzivnijih trgovačkih i kulturnih veza s Bizantom, neprikladno za potrebe više civilizacije. Zbog toga su Slaveni posegnuli za bizantskim glasovnim pismom. Najprije su to pismo upotrebljavali »bez ustrojenija«, tj. bez prethodnog usklađivanja sa slavenskom fonetikom, ali kako se ono upotrebljavalo 2—3 stoljeća prije oficijelnog primanja kršćanstva, s vremenom se nužno prilagođivalo fonetici slavenskog jezika i tako ponekad popunjavalo i novim slovima zbog vjernijeg pisanja slavenskih riječi. Takvim procesom formiralo se tzv. »protoćirilsko« pismo; po autorovu mišljenju to je, bez sumnje, drugi vid slavenskog pretkršćanskog pisma. Postojanje jednog takvog pisma potvrđuje i sama ćirilaska azbuka, koja je tako savršeno prilagođena slavenskom jeziku da se svakako može smatrati rezultatom dužeg razvitka. I sam Rastislav, tvrdi autor, morao je znati za »protoćirilicu« kad je upu-

tio svoju molbu Mihajlu III, kao što je i visoki procvat bugarske književnosti kr. 9. i poč. 10. st. teško shvatiti bez njezinog postojanja. Za takvo shvaćanje zalaže se posljednjih godina osobito bugarski učenjak Emil Georgiev.

Istrin smatra neuspjelima sva tri pokušaja sovjetskih učenjaka da u posljednjih 10—15 godina (Konstantinov, Engovatov, Figurovski) otkriju treći vid pretkršćanskog pisma — »protoglagoljsko« pismo. O tim pokušajima da se »protoglagoljsko« pismo dovede u vezu bilo sa ciparskim, bilo sa »pričernomorskim« ili sa »zagadočnim« znacima na staroruskim predmetima, pisalo se mnogo u ruskoj štampi. Ako je to pismo i postojalo, tvrdi Istrin, ono se nikako nije moglo javiti prije 8. st., pa i tada, formirano na primitivnoj osnovi »črta i reza«, i to samo kod istočnih Slavena, nije se već sredinom 9. st. nikako moglo takmičiti s »protoćirilicom«, nastalom na širem slavenskog teritoriju i na razvijenoj grčkoj osnovi. Zbog toga nije moguće vjerovati da bi takvim pismom bila napisana složena i važna djela kao Evanđelje i Psaltir nađeni na Hersonu. Osim toga o »protoglagoljskom« pismu, kaže autor, nema ni spomena u djelu Crnorisca Hrabra.

U 4. glavi, u kojoj se raspravlja o problemu koje je pismo priredio Konstantin-Ćiril, Istrin se pridružuje manjem broju današnjih slavista koji u ćirilici još uvijek vidi prvu slavensku azbuku; on je također mišljenja da su Evanđelje i Psaltir koje je Konstantin našao na Hersonu bili pisani na ruskom jeziku i »protoćirilskim« pismom. Tu je »protoćirilicu« Konstantin prije svoje moravske misije sistematizirao i usavršio za potrebe staroslavenskog jezika. Uvjerljive dokaze Konstantinova autorstva ćirilice Istrin vidi u političkoj zadaći bizantske misije, zatim u analizi pobuda koje su mogle voditi Konstantina pri stvaranju glagoljice ili ćirilice, te iz karakteristika prve slavenske azbuke prema kazivanju Crnorisca Hrabra i analize grafije ćirilskih i glagoljskih slova. Svoje daljnje usavršavanje doživjela je Konstantinova ćirilica u Bugarskoj. Tu je azbuku svog učitelja kr. 9. i poč. 10. st. dopunio nekim novim slovima Kliment Ohridski. Druga slavenska azbuka — glagoljica — nastala je u Moravskoj, a njezin autor bio bi Gorazd. On se nakon Metodijeve smrti i progona učenika iz Moravske nije pojavio ni u Bugarskoj ni u Bizantu nego se najvjerojatnije vratio u domovinu da nastavi djelo svojih učitelja. Tamo je tobože — kako bi spasio slavensku knjigu od uništenja i prokletstva franačkog svećenstva i samog pape — stvorio novo pismo, glagoljicu, preradivši ćirilsko pismo, napadano zbog sličnosti s bizantskim ustavom.

U posljednjem poglavlju svoje rasprave Istrin prati sudbinu ćirilskog pisma tj. sve njegove tipološke i ortografske reforme među istočnim Slavenima do naših dana.

Na kraju, ovdje nam nije moguće ulaziti u detaljnu konfrontaciju s Istrinovima navodima, jer su to ionako već općepoznate činjenice, gledanja i hipoteze, koje su se pojavljivale u različitim verzijama počevši od J. Dobrovskog pa do E. Georgieva, a o njima je slavistička nauka već dovoljno ozbiljno zauzela stav. (Sam autor u uvodu napominje da će njegov rad u znatnom svom dijelu biti sinteza ranijih hipoteza E. F. Karskoga, D. S. Lihačeva i E. Georgieva.) Pozitivno je što je Istrin sakupio

u ovoj knjizi gotovo čitavu problematiku o slavenskim pismima, ali mu se ipak ne može oprostiti što se previše ograničio na rusku i bugarsku literaturu, a zanemario zapadnu koja nije beznačajna. Pored toga autor odaje često nedovoljnu kritičnost u ocjeni stavova svojih predšasnika zanosći se pomalo romantičnim shvaćanjima, osobito npr. u stvari »ruskih pismena« koja sva zapadna a i dobar dio istočnoslavenske nauke odbacuje. Katkada se opaža nedovoljna ili nikakva osnovanost autorovih tvrdnji. Tako npr. da je vođa moravskog poslanstva caru Mihajlu bio sam knez Svatopluk; da je otac Konstantina i Metodija bio Bugarin; da se Metodije rodio 820. a umro 19. travnja 885; da Metodije nije pratio svog brata Konstantina na putu u Hazariju (premda za to imamo potvrdu u ŽM); da je Velehrad bio velikomoravska prijestolnica, pa da je tamo zakopan i nadbiskup Metodije (premda bogata arheološka otkrića posljednjih godina to ne potvrđuju). Autor, osim toga, nastoji da u raniju misionarsku djelatnost solunske Braće uvede i Bugare. Konstantin je navodno 50-ih godina 9. st., dakle prije svoje misije među Arapima i Hazarima, boravio među Bugarima na rijeci Bregalnici i tamo obratio mnoge od njih na kršćanstvo (iako Žitija o tome šute), a tada je već mogao započeti i proces stvaranja slavenske azbuke. Isto tako Istrin insistira na tome da su Braća, osobito Metodije, bili dobri prijatelji bugarskog vladara Borisa i da je to čak moglo odlučivati o papinoj blagonaklonosti, odnosno neprijateljstvu prema njima. Istrin pomalo šablonizirano gleda i na crkvene odnose Istok-Zapad i na feudalne odnose u Evropi, tako da se gotovo čini da su solunska Braća došla s Istoka kao borci protiv feudalizma. Isto tako nije najsretnije reći da su Rastislavovi izaslanici tražili misionare koji bi mogli propovijedati Moravljanima razumljivim jezikom zamijenivši latinski jezik franačkog svećenstva, jer ni njemački svećenici nisu Slavima propovijedali na latinskom jeziku; u te svrhe su i oni morali imati osnovne molitve i formule na slavenskom jeziku (Brižinski spomenici). Netačno je i samovoljno smatrati da je papa Hadrijan II g. 867. obasuo Braću u Rimu počastima i zato kako bi ih prisilio da se odreknu svog povratka u Moravsku.

Sve u svemu, autorova apriorna orijentacija spriječila je objektivnu naučnu obradbu ove interesantne teme. Uistinu se čini da je ova knjiga namijenjena široj ruskoj publici jer — kako reče autor u uvodu — knjige posvećene specijalno ovoj temi nisu se u Rusiji izdavale već nekih šezdeset godina.

Ivanka Petrović